

Meclis Üyeliğinden Paşa'lığa Tahir Ağa (Tanzimat Sonrası Yerel Yönetimde Eşrafın Rolüne İlişkin Bursa'dan Bir Örnek)

The Role Played by the Local Notables in the Local
Administration in Tanzimat Era: A Case of Tahir Ağa from
Bursa

Emre SATICI*

Öz

Tanzimat reformlarıyla Osmanlı mahallî yönetiminde oluşturulan yeni kurumlardan birisi de yerel meclislerdir. Reformların uygulamaya konulduğu bütün eyaletlerde bulunan şehir ve kasabalarda çalışmaya başlayan bu meclislerde, merkezi hükümetin atadığı daimî üyeler dışında bölge halkının seçimle belirlediği kişiler üye olarak bulunmuşlardır. Bu şekilde meclise giren yerel üyeler ise genellikle o yörenin eşrafı olarak adlandırılan nüfuzlu kişilerinden olmuşlardır. Bunlar, Osmanlı toplumunun özel şart ve evreleri içinde yıllardan beri elde ettikleri nüfuz ve etkilerini, meclis üyeliği ile daha da pekiştirmişlerdir. Çünkü meclis üyeliğinden kazandıkları resmî statüleriyle, devletin yerel yönetimde sahip olduğu malî ve ekonomik yetkilere ortak olabilmişlerdir. Bu imkanı merkezi idare ve halkın zararına olarak kendi çıkarları için kullanarak 19. yy. boyunca taşra yönetiminde bir istikrarsızlık unsuru olarak rol oynamışlardır.

Makalemizde belgeleriyle ortaya koyduğumuz olgular, bu duruma ilişkin Bursa şehrinde ortaya çıkmış bir örneği betimlemektedir. Buna göre, olguların içinde baş aktör konumunda olan eşraftan Tahir Ağa, Bursa'da ilk kurulan yerel meclise üye olarak girmiş ve uzun yıllar elinde bulundurduğu bu üyelik sayesinde servet ve nüfuzunu arttırmış, hatta bazı yolsuzluklara karışmıştır. Daha da ilginç, bütün bunlara rağmen yerel eşraftan biri olarak memuriyet ünvanları elde etmiş ve en sonunda "Paşalık" rütbesine terfi ettirilerek Hüdavendigâr Eyaleti Valiliği'ne tayin edilebilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Tanzimat, Yerel Meclisler, Eşraf, Bursa, Tahir Ağa*

---

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi; emre.satıcı@gmail.com

Abstract

One of the institutions that have been established for the Ottoman local administration, are the town councils which arose as a result of reforms realized during the Reformation period (Tanzimat Era). At these councils which are started to function in all cities and small towns located within all provinces wherein the reforms had been put into implementation, excluding the permanent members which had been assigned by the Central government those persons who were appointed by the general election of people living in that district, served as a member. The local members, who were able to become a member of town council, have been generally selected among the influenced persons named as the local notables (eşraf). Such persons, thanks to the post of being a member of town council, have further solidified their influences and interests which had been acquired by then for many years as a result of the special characteristics and phases of Ottoman community because, owing to their official statues gained from the membership of town council, they have been able to have joint financial and economic authorities as same as the ones possessed by the state in the local administration. By misusing such authorities for their benefits coursing harms over the local administration and people, they during the whole 19th century, have played a role of instability over the provincial administration.

Such facts which are documented through this article have been depicting an example which was found in Bursa in regard with this situation. Accordingly, Tahir Ağa, a notable of town and in the position of a chief actor, has joined as a member to the first local council which had been founded in Bursa and thanks to this post of membership maintained by him for many years, he increased his wealth and influence and evermore involved in some corruptions. However, a further interesting fact serves to indicate that, in spite of such corruptions and being a local notable, he was able to obtain the titles of a governmental officer and finally promoted to the rank of a Pasha and appointed as the governor of Hüdavendigar Province.

Key Words: *Tanzimat Era, Town Councils, Local Notables, Bursa, Tahir Ağa*

Bursa Sancağında Meclis Oluşturulması

Tanzimat Fermanı'nın ilanı ve kararlaştırılan yeniliklerin seçilen sancak ve eyaletlerde uygulanmaya başlanmasıyla Osmanlı taşra yönetiminde yeni bir anlayış ve dönem başlamıştır. Bu anlayış doğrultusunda hükümetin, ülkenin idarî, malî, sosyal ve ekonomik yapısını çağın gereklerine göre düzenleme ve ıslah çabaları, iç ve dış baskıların yanında devrin öne çıkan bazı ileri görüşlü Osmanlı idarecilerinin öncülüğünde 19. Yüzyıl boyunca devam etmiştir. Tanzimat ile başlayan bu çabaların özünde, ülke yönetimini modernleştirerek halkın daha adaetli ve iyi işleyen bir yapı içinde yaşamını

sürdürmesini temin maksadı yanında İmparatorluk bünyesinde merkezî hükümetin etkinliğini ve denetimini güçlendirme isteği de bulunmaktaydı. Fakat bu istek öyle kolay gerçekleştirilememiş ve ancak 19. Yüzyıl'ın sonlarına doğru, II. Abdülhamit döneminde, İmparatorluğun tüm topraklarında olmasa bile özellikle Anadolu'da bu yönde bazı başarılar sağlanabilmıştır. İşte bu amaçlar yönünde sürdürülen mücadelede hükümet, bir yandan telgraf, demiryolları gibi modern araçlardan yararlanırken, diğer taraftan yönetimde ortaya koyduğu yeni kurum ve düzenlemelerle bunu başarmaya çabalamıştır. Ancak bu bir anda sonuca ulaşılan kolay bir süreç olmamıştır. Tanzimat Fermanı'nın ilanının ertesinden 19. asrın sonlarındaki görece istikrarın sağlandığı, mülkî bölünmenin ve memuriyetlerin modern esaslara göre oluşturulduğu dönem arasındaki uygulama ve çabalara bir göz gezdirmek bile bu durumu açıkça ortaya koymaktadır¹.

Tanzimat sonrası merkezî hükümetin yerel yönetimde uygulamaya koyduğu her düzenlemede kendinden öncekiyle bir uzlaşma ve sentez arayışı göze çarpar. Düzenlemelerin özünde, Tanzimat anlayışının getirdiği ilkeler göz önüne alınmakla birlikte uygulamada, sağlam esaslara dayanan bir plan ve programa göre davranmaktan çok deneme-yanılma yöntemi ağır basmıştır. Yapılan düzenlemeler, kendinden öncekilerin eksik ve hatalı tarafları tecrübe edildikten sonra derece derece ortaya çıkartılmıştır. Tanzimat Fermanı'nın ilanının hemen sonrasında kağıt üzerinde alınan kararlarla, ihdas edilen yeni kurum ve memuriyetlerle mevcut idarî yapının düzeleceği, adaletsiz uygulamaların son bulacağı umulmuştur. Fakat bunun hiç de öyle olmadığı kısa süren uygulamadan sonra anlaşılarak, bu ilk tecrübenin üzerine yapılan iyileştirmeler ve bazen geri çekilmelerle başka yapılanmalara gidilmiştir. Bunun için 19. Yüzyıl Osmanlı taşra yönetiminde yapılan reformlara bakınca, eski olandan birden, keskin bir kopuştan daha fazla onun kimi iyi-kötü unsurlarını içinde barındıran bir tekamül sürecinin varlığını müşahade ederiz. Bu şekilde bir durumun ortaya çıkmasında devletin içinde bulunduğu siyasî, malî ve ekonomik sıkıntıların önemi olmakla beraber Osmanlı toplumunun asırlardan beri içinde barındırdığı kemikleşmiş unsurların rolü de yadsınamaz bir gerçektir.

Taşrada daha iyi bir yönetimi gerçekleştirmek için yaratılan her yeni kurum ve memuriyet, gerçekleştirilen her yeni düzenleme, bünyesinde daima

¹ İlk Tanzimat uygulamaları doğrultusunda sancaklara gönderilen "muhasılların" bölgelerindeki idarî ve malî görevleri ve kuracakları "Muhasıllık Meclisleri" hakkındaki tüzük ve yönetmelikler için bkz. Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavâidi*, II. Kısım, İstanbul 1330, s.7-48, Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, TTK. Ankara 1991, s.237-263; "Muhasıllık Meclislerinin" geçirdiği değişim ile Tanzimat reformlarının Anadolu kentlerinde uygulanışı ve oluşturulan yeni kurum ve memuriyetlerin işleyişi hakkında ayrıntılı bilgiler için bkz. Prof. Dr. Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK. Ankara 1997, s.190-248; 1864 tarihli "Vilayetler Nizamnamesi" ile başlayan yeni dönem için bkz. İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri(1840-1880)*, TTK Ankara 2000, s.46-116.

eski sistem ve anlayışın çarpıklıklarını ve çelişkilerini taşımıştır. Kısa süren uygulama safhasından sonra su yüzüne çıkan bu çelişkiler sonucunda Tanzimat dönemi devlet adamları, ihtiyatlı hareket etmek zorunda kalmışlar ve öngördükleri sisteme yerel unsurları da dahil ederek çelişkilerin içinde çözüleceği bir sentez arayışında olmuşlardır. Söz konusu unsur ve engeller içinde en etkili olanı ise, ülkenin bütün şehir, kasaba ve yörelerinde bulunan nüfuzlu yerel aile ve şahıslardır.

Klasik Osmanlı merkezî yapısının ve özellikle tımar rejiminin 17. asrıla birlikte çözülmesi sonucu Osmanlı toplumu içinde yavaş yavaş yükselen bu zümre, özellikle 18. Yüzyıl'da gücünün doruğuna ulaşarak Anadolu ve Rumeli'deki bir çok şehir ve kasabada merkezî yönetimin yetkilerine ortak olmuş ve 19. Yüzyıl'ın başlarından itibaren II. Mahmut'un merkezî iktidarı güçlendirme yolunda uyguladığı politikalar sonucunda eski güçleri kırılma dahi toplum içindeki nüfus ve iktidarlarını korumuşlardır. Merkezî hükümetin, "*vücûh-ı ahâli, â'yân ve eşrâf, söz sâhibleri, hândân*" gibi sıfatlarla hitap ettiği bu kişiler, Tanzimat öncesinde Anadolu ve Rumeli'nin yönetim merkezi olan şehirlerinde halk ile hükümet arasında aracı bir konumda olmuşlar ve aldıkları "*â'yânlık, voyvodalık, mültezimlik*" gibi resmî memurîyet ve görevlerle devletin bütün idarî ve malî taleplerinin yerine getirilmesine yardımcı olmuşlardır. Devlet, Tanzimat sonrası gerçekleştirdiği uygulamalarda bunları bir kenara bırakmamıştır. Merkezî idareyi güçlendirme yolunda atılan adımlar doğrultusunda oluşturduğu kurumlarda kendilerine yer vermek zorunda kalmıştır. Muhassılların gidecekleri şehirlerde kuracakları meclislere, yapılacak seçimle² bunların da

² Bu meclislere üye olarak atanacakları belirleyecek seçim yöntemi, hazırlanan ayrı bir nizamnamenin birinci ve ikinci bendlerinde belirtilmiştir. Buna göre memleket ahalişi içinden üyeliğe seçilecek kişiler, bulunduğu mahallin "*en âkil ve râsidi ve aff ve eslâhı olmak ve oldukça umûr-ı devlet ve ahvâl-ı memlekete vâkıf ve âşinâ bulunmak lâzım geleceğinden*" bu vasıflara sahip olarak meclis üyeliğine istekli olanlar, ilk olarak isimlerini mahkemeye kaydettireceklerdi. Bundan sonra kazaya bağlı köylerde, her bir köy halkından 5 kişi, seçmen olarak kaza merkezine gitmek üzere kura ile belirlenecekti. Ayrıca kaza halkından da emlak sahibi ve söz anlar olanlar, bir yerde toplatılacaktı. Büyük şehirlerde 50, orta dereceli şehirlerde 30 ve küçük kasabalarda 20'şer kişi, üye seçimine yeterli görüldüğünden, köylerden gelenlerle birlikte toplanan heyet içinden atılacak kura ile bu sayıdaki seçmenler belirlenecekti. Kura sonucu belirlenen seçmenler bir mahalde toplanacaklar ve adaylarda bu mahale getirilerek teker teker seçmenlerin önüne çıkarılacaktı. Buna göre bir adayı isteyenler bir tarafa, istemeyenlerse diğer tarafa ayrılacaklardı. Bundan sonra ayrılan taraflar sayılacak ve isteyenler fazla ise bu kişi meclis üyeliğine hak kazanacaktı. Eğer istemeyenler fazla ise *ondan sarfınazar* edilerek diğer aday seçim meydanına getirecekti. İki tarafta olacak bir eşitlik hâlinde kura atılacak ve bunun sonucuna göre adayın üye olup olamayacağı belirlenecekti. Ayrıca, bir bölgede, meclise üye olarak seçilecek 6 kişi dışında, istenilen vasıflara sahip olan ve üyeliğe istekli 10-15 kişinin çıkabileceği durumlarda ise şu yöntem uygulanacaktı: Bunların bir anda hepsinin seçmenlerin huzuruna çıkartılmaları karışıklığa sebep olacağından, teker teker çıkarılmaları gerekecektir. Fakat bu durumda, önce çıkarılan ilk 6 kişi aza seçilebileceğinden ortada diğerleri için adaletsiz bir durum olacaktır. İşte bunu önlemek için, üyeliğe istekli adayların çok olması durumunda, seçmen önüne çıkarılma sırasını belirleme için kura'-i şer'îye usulüne başvurulacak ve adaylar bu kura sonucu oluşacak sıraya göre seçmenin önüne çıkarılacaktır. Bkz. Abdurrahman Vefik, *a.g.e.* s.26-27.

dahil olmasını istemiştir. Bu şekilde, taşra idaresindeki eski misyonlarına uygun olarak kendilerine bazı idarî statü ve görevler vererek, gerçekleştirmek istediği reformlara onları da ortak etmeyi planlamıştır. Diğer yandan Muhassıllık Meclisleri ile, bir şekilde bu zümrenin denetimi sağlanmak istenmiştir. Fakat içinde barındırdığı çelişkilerle yeni sisteme katılan bu zümre, kazandığı yeni statü ve imkanlarıyla, kısa sürede alışkanlıkları yönünde şahsi çıkarlarının peşinde koşmaya başlamışlar ve halk ile devlet nezdinde güçlendirdikleri konumlarıyla eski aracı rollerini sürdürmek istemişlerdir. Ancak bu konum, artık devletin yönetimde gerçekleştirmek istediği modern ve etkin bir düzen için eskisi gibi yardımdan ziyade bir istikrarsızlık unsuru olarak devam etmiş ve reformların uygulamada başarısız olmasında en önemli etken olmuştur.

Taşradaki yerel unsurların reformların uygulanmasındaki bu olumsuz konumu, sadece idare merkezi şehirlerde oluşturulan yeni yönetim organlarında görülmemiştir. 1842 senesinde iltizam usulüne tekrar geri dönülmesi ve muhassıllıkların kaldırılmasından sonra, ilk defa olarak o zamana kadar Osmanlı idarî tarihinde adlî bir birim olarak görülen kazalar, idarî bir birim olarak yönetim yapısına dahil edilmiş ve bunların başına, devlet gelirlerini toplayıp hazineye göndermeyi taahhüt eden ve kazanın içgüvenliği ile idarî işlerinden de mesul olan memurlar atanmıştır. “*Kaza müdürü*” adıyla bu göreve getirilen memurlar, bir bakıma Tanzimat öncesi dönemin voyvodalarının işlevlerini yüklenmişlerdir. Fakat devlet henüz bütün kazalara tayin edebileceği yetişmiş memur kadrolarına sahip bulunmadığından, kaza müdürlerini her bir kazanın halkı, bölgesinin ileri gelenleri içinden kendileri seçecekti. Bu şekilde atamaları yapılan kaza müdürlerinin çoğu, eskiden *ayanlık*, *voyvodalık* gibi görevlerde bulunarak idarî ve malî konulardan anlayan şahıslar içinden seçilmiş ve bunlar ise, görev süreleri boyunca eski tutum ve alışkanlıklarından ayrılmayarak yıllar boyu bir çok yerde sürekli sızlanma ve şikayetlere yol açmışlardır³.

Meclislere üye tayininde başvurulacak seçim usulünün ise, mahallinde uygulayıcısı olacak muhassıllar tarafından iyi anlaşılacağı ve bazı yanlış tutum ve uygulamaların içine girildiğine dair örnekler vardır. Bunlardan birisi Bursa Meclisi'nin teşkilinde yaşanmıştır. İlk sorun Meclise alınacak Gayrimüslim üyelerin atanmasında çıkmıştı. Muhassıllara verilen talimatın ikinci bendinde, eğer bir mahalde Gayrimüslim bulunur ise metropolit ve kocabaşılardan dahi iki neferin üye olarak meclislere alınabilecekleri ifade edilmekteydi. Fakat Bursa'da, Rum ve Ermeni milletleri dışında Yahudi ve Katolik Ermeni cemaatleri de mevcuttu. Talimatnamede, oluşturulacak meclisin bütün üyelerle birlikte 13 kişiyi geçmemesi istenmekteydi. Eğer bu

³ Prof Dr. Musa Çadırcı, “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)” *Belleten* LIII/206 (1989), s.237-257.

iki cemaatten Yahudi Hahambaşısı ile Katolik Kocabaşısı Meclise alınırlarsa bu sayı 14-15 kişiyi bulacaktı. Bunun üzerine Bursa Muhassılı durumu merkeze yazarak nasıl hareket edeceğini sormuş ve Padişah'ın iradesiyle Bursa'da bulunan Yahudi Hahambaşısı ile Katolikleri temsilen kocabaşılarının Bursa Meclisi'ne girmelerine müsaade verilmiştir⁴. Daha sonra Bursa Muhassılı Kani Beğ, merkeze bir tahrirat göndererek Meclisin teşkilinde izlenen yöntemle ilgili bazı ifadelerde bulunmuştur. Kani Beğ'in ifadesine göre Bursa Meclisi oluşturulurken, Üftâdezdâelerden Burhan Efendi, Nâkibü'l-eşrâf kâimmakamı Murad Efendizâde Ali Efendi, eşraftan Hacı Nuh Ağa ve eski Mudanya voyvodası Tahir Ağa, kendi istekleriyle meclis üyesi tayin edilmişlerdir. Bunun yanında Bursa vücûhundan birkaç kişi daha üyeliğe istekli olmuşlar ve adaylık için mahkemeye isimlerini yazdırmışlardır. Meclis üyeliği için adayların artması üzerine sınırlı sayıda olacak üyeleri tespit etmek için herkesin huzurunda kura usulüne başvurulmak istenmiştir. Ancak bu usul dahi, halk indinde üyeliğe aday şahısların kişiliklerini araştırmak ve soruşturmak gibi algılanabilir ve onların itibardan düşmelerine sebep olur bahanesiyle uygulanmamıştır⁵. Diğer taraftan Bursa şehrinde henüz müftülük memurîyeti bulunmadığından, müftü olarak bulunmak üzere Bursa sakinlerinden Canbazzâde Hacı Mehmet Sait Efendi Bursa Meclisi'ne dahil edilmiştir. Böylece üye olarak seçilen bu beş kişi ile birlikte daimi üyelere Meclis başkanı ve Hüdavendigâr Sancağı Feriki İsmet Paşa, Muhassıl Kani Beğ, Bursa Kadısı ile iki adet nüfus ve mal kâtipleri ve Bursa'da bulunan dört ayrı Gayrimüslim cemaatlerin temsilcileriyle beraber Meclisin üye sayısı on dörde ulaşmıştır. Bir de, Bursa civarında çok sayıda köy bulunduğu ve bunların her birinde, seçmen belirlemek için kuraya başvurulduğu takdirde üç ay içinde ancak arkası alınabileceği öngörülerek kuradan kaçınıldığı ve adı geçen beş üyenin, halkın çoğunluğunun şahadetleriyle tayin edildikleri Kani Beğ'in diğer bir tahriratında belirtilmiştir.

Meclis-i Vâlâ'ya intikal eden durumun burada müzakeresi sonucunda Muhassıl'ın Bursa Meclisi'ni teşkil ederken uyguladığı yöntem tüzük ve yönetmeliklere uygun bulunmamıştır. Çünkü Muhassıl, gerek *kur'a-ı şer'îye* usulüne başvurmayarak, gerekse nizamnamesinde açıklanan seçim usulünü uygulamayarak hatalı davranmıştır. Ayrıca üye olarak seçilen beş kişi de tam olarak "*intihâb-ı ahâli maddesi*" sağlandığını iddia etmesine rağmen, önceki tahriratında, adaylar arasında kura usulünün uygulanmasından, haklarında halk indinde tereddüd oluşur düşüncesiyle vaz geçildiğini bildirmesi,

⁴ Reşat Kaynar, a.g.e., s.246-247.

⁵ BOA. *İrade Meclis-i Vâlâ No: 62* içinde, Meclis-i Vâlâ karar Mazbatası. Burada geçen ifadeyi aynen aktarırsak: "...ve bunlarla beraber birkaç vücûh dahi tahrir olunmuş olduğundan kura usulünün icrâsı murad olunmuş ise de cümle muvâcehesinde tezkiye ve istihsârda şâyed bazıların haklarında tereddüd vukû'u mütâla'asına binâ'en kur'aya mahal bulunamamış..".

Meclis-i Vâlâ üyeleri tarafından şüphyle karşılanmış ve bu durum, üye olarak tayin edilen söz konusu kişiler hakkında halkın tam hoşnutluk ve temayülünün bulunmadığına bir delil sayılmıştır. Meclis-i Vâlâ aldığı kararda, eğer gerçekten Muhassıl'ın iddia ettiği gibi bu beş üyenin seçimi üzerinde halkın etkisi varsa bunlarla birlikte diğer halkın isteyebileceği adaylar, üyeliklerin belirlenmesi için birleştirilerek kuraya girecekler ve bu kura usulünün sonucuna göre Bursa Meclisi üyeleri yeniden tayin edilecekti. Fakat konuyu Padişah'a sunan arz tezkeresinde ise sadrazam, yalnızca kura usulünün üye seçimi için yeterli olmayacağını, tüzük ve yönetmeliklerde belirtildiği üzere, kuranın, sadece seçmenlerin karşısına çıkarılacak adayların sayıları fazla olduğu takdirde çıkış sıralarını belirlemek için kullanılacağını ve önemli olanın, atanacak kişinin seçmen karşısına çıkarılmış ve ekseriyet tarafından onaylanmış olması gerektiğini vurgulayarak, Bursa'da meclis için üye seçiminin, bu esas ve usule uygun olarak tekrarlanmasını istemekteydi⁶. Kısa bir süre sonra, ülkede ilk Tanzimat uygulamalarını yerinde incelemek için oluşturulan Anadolu Teftiş Heyeti'nin⁷ başkanlığına atanan Meclis-i

⁶ Aynı belge. Bu konu hakkında hem daha fazla ve açık bilgi vermek, hem de devrin yöneticilerinin seçim hakkındaki düşünce ve anlayışlarını yansıtmak için, Sadrazamın, konuyu Padişah'a özetleyerek sunduğu arz tezkeresindeki ifadeleri aynen aktarmak istiyoruz: "... mahal-i mezbûrda zikr olunan kur'a ve intihâb usûlünün 'adem-i icrâsından başka muhassılın sûret-i iş'ârına nazaran bu maddenin henüz ne vehle idüğü keyfiyeti dahi zihinlerinde yerleşmemiş yani intihâb kazîyesi ibtidâ 'azâlûğa elvericek âdemlerin bir mahalde cem'i ve ta'yîn-i 'azâ husûsuna dahi yalnız kur'a usûlü kâfi gibi anlaşmış ve asıl elzem olan intihâb-ı ahâli maddesi dahi bir 'âdî tezkîye gibi zan olunmuş olup hâlbuki mukaddemâ karâr-gîr olarak her bir mahalle neşr ü irsâl olunmuş olan nizamnâmesinde muharrer olduğu vechle bir mahalde 'azâlûğı lâzım gelen evsâf ile muttasif mevcûd olan muteberândan her kaçî 'azâlûğa izhâr-ı taleb eder ise yevm-i intihâbda bunlar bir yere cem' olunup intihâba gelen ahâli dahi bir geniş meydânda ictimâ' eyledikleri hâlde 'azâlûğa tâlib olan âdemleri elbette birer birer meydân-ı intihâba çıkarmak lâzım geleceğinden bu husûsda takaddüm ve te'ehhurdan dolayı beynerinde kızgınlığa ve bir gûna kıl ü kâle mahal kalmamak için kur'a usûlü icrâ olunmak yani kur'a her kimin ismine zuhûr eder ise ibtidâ meydân-ı intihâba ol âdem çıkarılmak ve hakkında intihâb edecek ahâlinin ekserîsi bulunur ise 'azâ ta'yîn olunmak ve ekserîsi bulunmadığı hâlde kur'ada ismi zuhûr etmesi fayda vermeyeceğinden andan sarf-ı nazarla âharî getirilmek icâb edüp yohsa onların zehâbları gibi yalnız kur'a ile ta'yîn-i 'azâ olunacak olduğu hâlde intihâba gelen ahâlinin ictimâ'ları pek beyhûde olacağından ve 'l-hâsıl 'azâ olacaklara ahâli tevdi'-i umûr edecekleri cihette yalnız kur'a usûlünü anlara emniyet-i kâfiyeyi mücib olamayacağından ve farîzâ memleketçe mechûl olanlar ve emlâk ve i'tibâr ashâbından olmayanlar 'azâlûğa tâlib olsalar bile onların mahal-ı intihâba götürülmesi câiz olmayacağından ve ol zâhir-i matlûb olan ve ahâlinin makbûl ve müntehebi olan âdemlerin 'azâ ta'yîn olunmaları kazîyesi olarak bu husûsda memûrünün icrâ-yi nüfus ile kendü istedikleri eşhâsı ta'yîn ettirmek sevdsında olmaları tecvîz olunamayacağından ber-mâceb-i ta'lîmât-i senîye evvel emirde ashâb-ı emlâk ve i'tibârdan 'azâ olmağa hevesli bulunanlar bir mahalle cem' olunup ba'dehu bunların içinden kur'a ile birer birer meydâna çıkarılacak kesândan her kimler seçilirse onların 'azâlûğa idhâli ve meselâ kur'aya tesâdüf edüp de ahâlinin makbûlü olmayan kesân olduğu hâlde ol gibilerden sarf-ı nazar olunmak icâb edeceği sûretlerinde tenbîhen Muhassıl'a tahrîr....." Padişah'a arz edilen bu görüşler kabul görerek irâdesi aynı doğrultuda çıkarılmıştır. Irâde tarihi: 04 Rebiyülâhır 1256 (05 Haziran 1840).

⁷ Tanzimat döneminin bu ilk teftiş girişimi için Anadolu ve Rumeli Teftiş Heyetleri olarak iki ayrı heyet oluşturulmuş ve Rumeli tarafına gidecek heyetin başkanlığına Meclis-i Vâlâ üyesi Arif Hikmet Befefendi, Anadolu tarafına gönderilecek heyetin başkanlığına ise Çerçes

Nâfia müftüsü Çerkeş Mehmet Efendi, görevi icabı Tanzimat uygulamaları hakkında araştırma ve incelemeler yapmak üzere Bursa'ya gelmiştir. Bursa'ya 28 Haziran 1840 (27 Rebiyülâhır 1256) tarihinde ulaşan Mehmet Efendi, iki gün zarfında müfettişlik görevinin kapsamına giren diğer araştırma ve soruşturmaların dışında, huzuruna gizlice celb ettiği bazı şahıslardan, Bursa Meclisi'nin teşkil edilme şekli ve üyelerinin seçiminin ne surette yapıldığını tahkik etmiştir. Buna göre meclis üyelerinin gerçekten ahalinin çoğunluğunun rızalarıyla seçildiklerini ve bunlardan başka Bursa'da meclis üyeliğine layık kimse olmadığından tayinleri sırasında "*intihâb-ı hakikî-i ahâlî*" bulunduğunu gizli soruşturma sonucunda öğrenerek durumu gönderdiği raporlarında merkezî hükümete bildirmiştir⁸. Daha sonra gerek Mehmet Efendi'nin bu yöndeki ifadeleri ve gerekse Bursa Feriki İsmet Paşa'nın konu hakkında gönderdiği tahriratlarında verilen bilgilerin tamamı göz önüne alınmış ve Bursa Meclisi'ne atanan üyeler hakkında "*intihâb-ı ahâlî ve ekseriyet-i ârâ*" bulunduğu kanaat getirilebilmiştir. Bu cihetle, kura usulünün uygulanmasında dahi asıl maksat olan halkın hoşnutluğu ve emniyetinin temini, Meclisin kurulması sırasında sağlanmış oluyordu. Buna dayanarak, geçen defa alınan kararın tersine olarak Bursa Meclisi üyelerinin aynen yerlerinde bırakılmalarına ve kendilerine maaş tahsisine karar verilmekteydi⁹.

Mehmet Efendi getirilmiştir. Bunların yanına ayrıca birer yardımcı verilmiş ve teftişin ne şekilde gerçekleştirileceğini ayrıntılı olarak açıklayan 10 maddelik bir talimatname hazırlanmıştır. Fakat Mehmet Efendi teftişe başladıktan kısa bir süre sonra Çanakkale civarında rahatsızlanarak vefât etmiştir. Bu bilgiler ve teftiş sonucunda elde edilen sonuçlar için bkz. Coşkun Çakır, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 2001, s. 101-130.

⁸ BOA, *İrâde Meclis-i Vâlâ, No:128*, Bu irâdenin içinde, ekleri olarak Mehmet Efendi'nin çeşitli tarihlerde İstanbul'a gönderdiği ve Hüdavendigar Sancağı dahilinde gerçekleştirdiği teftişe ilişkin rapor biçiminde bilgiler içeren 7 adet tahriratı bulunmaktadır. Bu eklere ayrı bir numara verilmediğinden, buraya atf yaptığımız bilgileri, tahriratlardan 07 Cemaziyülevvel 1256 (07 Temmuz 1840) tarihli olanı içinden aldığımızı belirtmeliyiz. Ayrıca aynı yerde bulunan ve yine kendisinin hazırladığı bir defterde, Bursa Muhassıllık Meclisi'nin terkihi şöyledir: Meclis başkanı Ferik İsmet Paşa; Muhassıl Kani Beğefendi; Bursa Naibi mevâlden Salihzâde Hafidî Rüşti Beğefendi; Müftüsü Canbazzâde Mehmet Sait Efendi; Maliye Katibi Ahmet Hulusî Efendi; Emlak Katibi Hacı Ebubekir Efendi; Meclis azasından Murad Efendizâde Ali Efendi; yine azadan ve müderrisından Hacı Bürhân Efendi; azadan Sandık emîni Hacı Nuh Ağa; azadan Mehmet Tahir Ağa; azadan Yahudi Hahambaşısı İlya; azadan Rum milletli Kocabaşısı İsmaki; azadan Ermeni Kocabaşısı Papazoğlu Agop; son olarak yine azadan Katolik Kocabaşısı Mübayaacı Sorufori.

⁹ BOA, *İrâde Meclis-i Vâlâ, No: 193*, 13 Şevvâl 1256 (08 Aralık 1840) tarihli irâde. Bursa Sandığı'ndan Malî 1256 senesi Haziran ayına (Takriben Haziran 1840 tarihlerine tekabül etmektedir) mahsuben verilen ve bütün memur maaşlarını içeren bir defterde, meclis üyelerinin maaş miktarları şu şekilde gösterilmiştir: Hüdavendigar Sancağı Feriki İsmet Paşa maaşı: 25.000 Kuruş, Bursa Muhassılı Kani Beyefendi maaşı: 12.500 Kuruş, Bursa Kadısı maaşı: 8000 Kuruş; Meclis Müftüsü Mehmet Sait Efendi maaşı: 750 Kuruş, Meclis azası Hacı Bürhân Efendi maaşı: 750 Kuruş; Meclis azası Ali Efendi maaşı: 750 Kuruş; Meclis azası ve Sandık emîni Hacı Nuh Ağa maaşı: 500 Kuruş, Meclis azası Tahir Ağa maaşı: 500 Kuruş, Mal Katibi Ahmet Hulusî Efendi maaşı: 2500 Kuruş, Emlak Katibi Hacı Bekir Efendi maaşı: 1500 Kuruş, Meclis azası Yahudi Hahambaşı maaşı: 250 Kuruş. Bkz. BOA, *Cevdet Maliye, No:23.145*.

Yaptığımız değerlendirmelerden ve verdiğimiz örnekten, merkezî hükümet temsilcilerinin yenilikleri taşrada doğru bir şekilde uygulama konusunda ellerindeki seçenek ve imkanların ne kadar sınırlı oldukları anlaşılmaktadır. Bursa'da beliren sorun karşısında, hazırladıkları tüzük ve yönetmeliklere aykırı olarak yapılmış bir uygulamayı kabul etmek zorunda kalmışlardır. Üyeliğe uygun koşulları taşıyan kişilerin Bursa şehrinde bulunmadığı gerekçesiyle seçim işlemi yapılmadan Bursa Meclisi'ne atananları tasdik etmekten başka bir yol bulamamışlardır. Bu onaya gerekçe olarak, bunların tayininde halkın çoğunluğunun hoşnutluğunun gözetildiğinin mahallinde yapılan araştırmadan belirlendiği ifade edilmiştir. Meclise giren ilk üyeler arasında bulunan Tahir ve Hacı Nuh Ağaların, bundan sonra ortaya koyacağımız eylem ve hareketleri ise, halkın bu onay ve hoşnutluğunun ne derecede gerçek olabileceğini daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

İlk örneğimiz, Tanzimat'ın ilanı sıralarında Mudanya kazası voyvodaliğinden yeni ayrılmış bulunan ve Bursa Meclisi'nin ilk üyelerinden olan Tahir Ağa'dır. Anlatılacaklar, bu kişinin Bursa Meclisi üyeliğinden Hüdavendigâr Eyaleti Mutasarrıflığına kademe kademe yükselişini ve belgelerden, müttefik olduğu anlaşılan Hacı Nuh Ağa ile birlikte gerçekleştirdikleri eylemlerini konu alacaktır.

Meclis Üyeliğinden Hüdavendigâr Eyaleti Mutasarrıflığına Bursalı Tahir Ağa

27 Kasım 1861 (24 Cemaziyülevvel 1278) tarihiyle Sadaret'ten o sırada Hüdavendigâr Eyaleti Mutasarrıfı bulunan Nurettin Paşa'ya gönderilen bir tahriratta, Hüdavendigâr Eyaleti Mutasarrıflığı'na, Bursa şehrinde bulunan "*Eyalet Meclisi*" üyelerinden ve "*müteheyyizândan*" Tahir Ağa'nın "*Rumeli Beğlerbeğliği Payesi*" ile tayin edildiği bildirilmekte ve kendisinden, en kısa sürede devir-teslim işlemlerini tamamlayarak İstanbul'a gelmesi istenmekteydi¹⁰. Burada mutasarrıflığa tayin edilen kişi, Bursa Meclisi'nin ilk üyelerinden ve şehrin ileri gelenlerinden bulunan, sözünü ettiğimiz Tahir Ağa'dan başkası değildir. Kendisi, menfaat birliği ettiği Bursa ileri gelenlerinden Hacı Nuh Ağa ile birlikte uzun süre Bursa Meclisi'ndeki

¹⁰ BOA. *Sadâret, Mektûbî Kalemî, Umûm Vilâyât, 520/35*. Ayrıca H.1288 tarihli Hüdavendigâr Vilâyeti Sâlnâmesinde, eyaletin eski vali ve mutasarrıflarının görev sıraları ile verildiği çizelgede, Nurettin Paşa'dan sonra "*Bursa'dan Saadetlû Tahir Paşa Hazretleri*" ibaresiyle Tahir Ağa'nın mutasarrıflığı gösterilmiştir. Kendisinden sonra ise Gurre-i Zilhicce 1278 (30 Mayıs 1862) tarihinde göreve başlayan Nevres Paşa Hüdavendigâr Eyaleti Mutasarrıfı olmuştur. Buna göre, Tahir Ağa'nın mutasarrıflığa atanmasını bildiren tahriratın tarihini alırsak, 27 Kasım 1861-30 Mayıs 1862 tarihleri arasındaki 6 aylık süre, kendisinin Hüdavendigâr Eyaleti Mutasarrıflığında bulunduğu tarihleri kapsamaktadır. Bir de söz konusu çizelgede, isminin en son satırında "*rahmetü'l-'aleyh*" ibaresiyle o sırada hayatta olmadığı belirtilmiştir. Salnamenin senesi H.1288 (1871-72) olduğuna göre kendisinin bu tarihten önce vefat ettiğini anlamaktayız. Bkz. *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, H.1288(1871)*, Bursa: Vilâyet Matbaası, s.34.

üyeliklerini korumuşlardır. Ayrıca bunu, haklarındaki şikayetlere ve karıştıkları birçok yolsuzluklara rağmen başarabilmişlerdir. Bu yolsuzluklar ile kendilerinin faaliyetlerine dair aşağıda belgeleriyle birlikte ortaya koyacağımız örnekler, Tahir Ağa'nın altı aylık mutasarrıflığını daha da ilginç hale getirmektedir.

Teşkilî sırasındaki sorun ve uygunsuzluğa rağmen yeniden oluşturulmayan Bursa Muhassıllık Meclisi, daha önceki bölümde gösterdiğimiz üyeleriyle çalışmalarına başlamıştır. Fakat Meclis, sözde seçimle gelen üyelerinin nitelik ve eski konumlarından doğan ilk çarpık uygulamasına kısa sürede imza atmıştır. Bursa Muhassıllığı'na bağlı olan Mudanya Kazası'nın Müslüman ve Gayrimüslim halkı, Tanzimat öncesi dönemde görev yapan kocabaşları ve muhtarlarının kötü hareketleri ve suistimallerinden şikayetçi olmuşlar ve eski senelerde kendilerinden vergi diye zorla tahsil edilen paraların ortaya çıkarılması yönünde Bursa Meclisi'nde gereken muhasebenin yapılması için hükümete bir arzuhal takdim etmişlerdir. Hükümet tarafından dikkate alınan bu şikayet sonucunda Bursa Muhassılı Kani Beğ'e gönderilen tahriratta, konu hakkındaki araştırmanın mahalî meclisinde yapılması istenmiştir. Bunun üzerine Mudanya Kazası halkı adına şikayetçi olan vekilleriyle beraber kocabaşları ve muhtarları Bursa Meclisi'ne getirilmişlerdir. Burada, Mudanya Kazası'nın o zamanki voyvodası Tahir Ağa'nın Malî 1253-54 (Mart 1838-Şubat 1839) seneleri muhasebeleri, kendisi de hazır olduğu hâlde görülmüştür. Görülen muhasebeler sonucunda Tahir Ağa'nın sadece 764,5 kuruş zimmeti çıkmıştır. Bursa Meclisi tarafından hazırlanan mazbatanın ifadesine göre, Mudanya halkını temsilen orada bulunan vekilleri bu sonuca razı olmamışlar ve Tanzimat öncesi dönemde tevzi defterlerine konularak halktan tahsil edilen bazı şeyleri kabul etmeyerek tevzilerde tahsil edilen meblağlar içinden 150 bin kuruş kadarının kendilerine geri verilmesini istemişlerdir. Fakat yine mazbatadaki ifadeye göre, bunların, Tanzimat ilkelerine göre ileride tahsis edilecek verginin belirlenmesi sırasında dahi tenzil ısrarlarında bulunacakları anlaşıldığından şimdiden önü alınmak ve başka yerlere sirayetini önlemek amacıyla içlerinden fesad başı olanlarının cezaya çarptırılmaları gereği bildirilmekteydi. Sonuçta halkın şikayetleri, Bursa Meclisi'nde yapılan muhasebe ve tahkikatta boş ve asılsız bulunmakta ve vekil olarak mecliste bulunanlardan bazılarının isimleri, halkı kıskırttıkları gerekçesiyle cezalandırılmaları isteğiyle hükümete bildirilmekteydi. Ancak bir müddet sonra Mudanya ileri gelenlerinden ve Gayrimüslim sakinlerinin temsilcilerinden birkaçı ile Bursa Meclisi azası olan eski voyvoda Tahir Ağa'nın İstanbul'da bulunan *Meclis-i Muhâsebe-i Maliye'de* karşılıklı olarak gördükleri muhasebelerinin sonuçları, esasen Bursa Meclisi'nin vardığı sonucun asılsız ve çürük olduğunu ortaya koyacaktır. Buna göre söz konusu mecliste yapılan muhasebe sonucunda, mahallinde yapılanın aksine halkın haklı olduğu görülmüş ve alacakları

olarak eski voyvoda Tahir Ağa üzerinde 50 bin kuruş kadar zimmet çıkarılmıştır. Bu zimmeti Tahir Ağa dahi kabul ve itiraf ederek Mudanya halkına geri vermeyi taahhüt etmiştir. Ancak Bursa Meclisi'nin böyle bir meselede takındığı adaletsiz tutum, konunun Meclis-i Vâlâ'da ele alınmasına sebep olmuştur. Burada yapılan görüşme sonucunda Meclis-i Muhasebe'de yapılan muhasebe aynen kabul edildikten başka, gösterdikleri uygunsuz tavır ve hareketten ötürü Bursa Meclisi üyeleri ile Muhassıl Kani Beğ ve Ferik İsmet Paşa'ya uyarı yazısı gönderilmesine karar verilmiştir. Çünkü Meclis-i Vâlâ'ya göre, Bursa Meclisi üyelerinin ve Ferik İsmet Paşa'nın böyle bir fiilin içinde olmaları ya dikkatsizliklerinden, ya da meclis üyelerinden olan eski voyvoda Tahir Ağa'yı "*tesâhüb kazîyesinden*" doğmuştur¹¹.

Görüldüğü gibi özellikle vergi konusunda eski devrin kötü uygulamalarından doğan anlaşmazlıkları mahallinde halkın yararına olacak bir şekilde adaletlice sonuçlandırması kendisinden beklenen bir kurum, bunun aksine olarak eski anlayışın başka bir tarzda hüküm sürdüğü işleyiş içinde bulunabilmekteydi. Burada merkezî idarenin temsilcileri olan Muhassıl ve Ferik dahi, kendilerinden beklenen ilkeler doğrultusunda hareket etmekten çok, Meclis'te zuhur eden yerel menfaatlerin peşine takılabilmekteydi. Böyle bir davranış tarzını benimsemelerinde şahsî çıkarlarını kollamaktan çok şehirde hakim yerel unsurlarla işbirliği yapmadan ve onlarla çatışarak memurîyetlerini icra edemeyeceklerini anlamaları daha mantıklı bir açıklama olarak görülmektedir.

Bundan sonra Bursa Meclisi'ndeki üyeliğine devam eden Tahir Ağa, ortağı Hacı Nuh Ağa ile birlikte konumlarını daha da güçlendirmişe benzemektedir. Çünkü merkezî idare adına Bursa'ya tayin edilen vali ve defterdarlar halkla ilişkilerinde ve yönetimde onların desteğine ihtiyaç duymuş olmalı. Bu işbirliği karşılıklı olmuş ve eyalet valilerinin kendileri hakkında bildirdikleri olumlu görüşler sonucu bu iki Ağa, merkezî hükümet nezdinde dahi itibar sahibi olmuşlardır. Buna dair örnek, 1843 senesi içinde, o sırada Hüdavendigâr Eyaleti Müşiri bulunan Dilaver Paşa'nın iltimasıyla bunlara "*kapıcıbaşılık*" rütbesi verilmesidir. Tahir Ağa ile Hacı Nuh Ağa'ya bu rütbenin verilmesini bizzât Müşir Dilaver Paşa, liyakatleri ve idaredeki üstün gayretlerini gerekçe göstererek tavsiye etmiş ve bu tavsiye merkezî hükümet tarafından uygun görülmüştür¹².

1846 senesine gelindiğinde bunların şehirde ve Meclis içinde kazandıkları gücün iyice arttığı görülmektedir. Çünkü sebep oldukları

¹¹ BOA., *İrâde Meclis-i Vâlâ*, No: 248, 18 Zilhicce 1256 (10 Şubat 1841) tarihli irâde içindeki Meclis-i Vâlâ Mazbatası. Ayrıca bkz. *Ek 1*.

¹² Tahir Ağa'ya kapıcıbaşı rütbesi verildiği hakkında bkz. *Takvim-i Vekâyi*, Defa 255, 06 Cemaziyülevvel 1259 (04 Haziran 1843) tarihli nüsha.; *Takvim-i Vekâyi*, Defa 257, 11 Recep 1259 (07 Ağustos 1843) tarihli nüshasında ise Hacı Nuh Ağa'ya kapıcıbaşı rütbesinin verildiği yazmaktadır.

yolsuzluklar ve özellikle malî konulardaki etkileri, merkezî hükümetin dikkatini çekerek kendilerinin meclis üyeliğinden ihraçları sonucunu getirmiştir. Bu tarihte eyalet merkezi olan Bursa'da "*Büyük Meclis*" adıyla faaliyetlerini sürdüren Bursa Meclisi'nde üye olarak bulunan Tahir Ağa ve Nuh Ağa, gün geçtikçe şehirdeki nüfuz ve güçlerini kabul ettirmişler ve hem devlet işlerinde hem de malî ve ekonomik konularda kendi çıkarlarını merkezî idarenin temsilcileri olan defterdar ve valilere karşı koruyacak duruma gelmişlerdir. Bu güçleri o raddeye varmıştır ki, eyalet valisi olarak Bursa'da kim görevli olursa olsun, onların rey ve desteğini alamadan bir işi sonuçlandıramaz durumdadır. Şehirde kazandıkları bu statülerini fırsata çevirmeyi iyi beceren Tahir ve Nuh Ağa, her sene Hüdavendigâr Sancağı'na ait âşarın ve çeşitli gelirlerin nizamına uygun olarak Mecliste açık olarak yapılan iltizam ihalesi sırasında, nüfuzlarını kullanarak arttırmaya diğer taliplilerin girmesini engellemekte ve devlete ait bu gibi gelirleri istedikleri düşük bedellerden iltizamlarına almaktaydılar. Çünkü kendilerinden çekinen diğer mültezimler, arttırmaya katılarak iltizam bedelini yükseltemiyorlardı. Daha sonra düşük bedelden iltizamlarına aldıkları bu gelirleri gizlice kendi hanelerinde parça parça ihaleye çıkararak, yüksek fiyatlarla bu ihaleye sokmadıkları mültezimlere iltizam ettikleri, devlet tarafından yaptırılan soruşturmada ortaya çıkarılmıştı. Hatta 1843 senesi içinde Bursa kazası âşarının 4 seneliği toptan bir bedel kabul edilerek ihalesi yapılmış ve yapılan ihale sonucunda bedelinden 76 bin kuruş indirim ile Bursa'nın güvenilir mültezimlerinden 15 kişinin müştereken iltizama talip oldukları Defterdar ve Müşir'in birlikte gönderdikleri tahriratla Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Bu sırada iltizam işleminin sonuçlandırılması için gerekli yazışmalar yapılırken, bir şekilde aynı bedelle Tahir ve Nuh Ağaların âşarı iltizamlarına aldıkları hükümete beyan edilmiştir. Hüdavendigâr Sancağı'na bağlı Yenişehir Kazası'nın âşar ihalesinde bile buna benzer durumlar yaşanmıştır. Bursa'dan iltizam bedelleri hakkında yapılan indirim istekleri Maliye Nezareti'nde ayrıntılı olarak incelendiğinde; mahallinde bu kadar indirim şöyle dursun hiç indirim yapılmadan mutad bedelleri ile iltizama almaya birçok taliplileri çıkacak iken Tahir ve Nuh Ağaların nüfuz ve korkularından bunların üye olarak buldukları Mecliste alenen yapılan ihalelerde kimsenin arttırmaya giremeyeceği anlaşılmıştır. Ayrıca Meclisin diğer bir üyesi, *mevâli pâyeli* Ali Efendi dahi bunların müttefikidir. Bütün ulaşılan bilgiler, sonuç olarak Ağaların şehirde ve idarede kazandıkları iktidara delil olarak görülmüş ve bundan sonra kendilerinin Mecliste bulunmalarının devlet ve halkın çıkarına olmayacağına kanaat getirilerek müttefikleri Ali Efendi ile birlikte üyelikten ihraçlarına karar verilmiştir¹³. Fakat bunlar bir süre sonra tekrar Meclise üye olarak girebilmek için Defterdar ile işbirliğine girmeye başlamışlardır. Hüdavendigâr Eyaleti Müşiri İstanbul'a gönderdiği

¹³ BOA, *Ayniyat*, 636, s.9-10-11, Sadâret'ten Hüdavendigâr Eyaleti Müşiri ile Defterdarına gönderilmiş 05 Cemaziyülevvel 1262 (01 Mayıs 1846) tarihli kaime.

tahriratında, Defterdar'ın Tahir ve Nuh Ağalar ile saklıca görüşerek onların tekrar üyeliğe alınmalarına ön ayak olduğunu ve kendisinin bütün istek ve iltimaslarına menfi cevaplar verdiğini ileri sürmüştür. Müşir'e göre, Bursa'daki memurîyet süresi yaklaşık dört seneyi geçen Defterdar, şehrin ileri gelenleriyle içli dışlı olmuş ve özellikle üyelikten atılan Tahir Ağa, Nuh Ağa ve Ali Efendi ile gizli menfaat ilişkilerine girmiştir. Bu yüzden Tahir Ağa'nın Menteşe, Hacı Nuh Ağa'nın Bolu ve Hacı Ali Efendi'nin Çanakkale'ye sürülmeleri için emr-i Ali gönderilmesini rica etmiş ve Defterdar'ın dahi azlını önermiştir. Kendisinin Meclis-i Vâlâ'ya havale edilen öneri ve istekleri, burada yapılan müzakere sonucu uygun görülmüş ve Hüdavendigâr Eyaleti Defterdarlığı'na Meclis-i Ziraat azası İzzet Efendi tayin edilmişti. Tahir Ağa, Nuh Ağa ve Hacı Ali Efendi'nin adı geçen mahallere sürgün istekleri ile yeni defterdar tayini, Padişah iradesi ile tasdik edilmişti¹⁴.

Meclis üyesi olarak takındıkları tutumlar ve karıştıkları yolsuzluklar sonucu üyelikten atılan ve hatta Bursa'dan sürgün bile edilen Tahir ve Hacı Nuh Ağaları, ihraçlarından 4 sene sonra tekrar meclis üyesi olarak görmekteyiz. 1 Ocak 1849 tarihinde yürürlüğe giren bir talimatname ile ülke yönetiminde bazı düzenlemelere gidilmiş ve eyalet merkezi olan şehirlerde, başkanı, katibi ve ulemadan bir üyesi devletçe atanan ve diğer daimi 4 üyesi mahallinin ileri gelenlerinden seçimle belirlenecek olan "*Eyalet Meclisleri*" adıyla yeni meclisler teşkil edilmiştir¹⁵. İşte 22 Eylül 1850 (15 Zilkade 1266) tarihli bir irâde-i seniye ile Tahir Ağa ve Hacı Nuh Ağa'nın, Bursa'da teşkil edilmiş bulunan Eyalet Meclisi'ne üye olarak tayin edildiklerini öğrenmekteyiz. Dönemin Hüdavendigâr Eyaleti Valisi ve Eyalet Meclisi üyelerinin ortaklaşa olarak hükümete takdim ettikleri bir mazbatada; Meclisin daimi 4 üyesinden Hacı Halil Efendi'nin evkâf idaresine memurîyeti ve Hacı Ömer Ağa'nın yaşlılığı öne sürülerek işlerin çokluğu karşısında üyelerin yetersiz kaldığı belirtilmekte ve bu ikisine dokunulmadan daha önce meclis üyeliklerinde bulunarak devlet işlerindeki tecrübeleri bilinen Tahir Ağa ile Hacı Nuh Ağa'nın tekrar Meclise üye olarak alınmaları çözüm olarak istenmekteydi. Söz konusu iradenin çıkmasından anlaşılacağı üzere bu istek kabul edilmiş ve bunlar tekrar meclis üyeliğine kavuşmuşlardır¹⁶.

Her ne kadar belgelere yansımada, kendilerinin Meclisten atılarak Bursa'dan sürüldükleri tarih olan 1846'dan, tekrar Meclise üye olarak girmeyi başardıkları 1850 tarihine kadar geçen dört sene içinde, eski statülerini kazanmak için bazı faaliyetlerin içinde olduklarını ve sahip

¹⁴ BOA, *Ayniyat*, 400, s.31-32, Hüdavendigâr Eyaleti Müşirine yazılmış 15 Recep 1262 (09 Temmuz 1846) tarihli şukka.

¹⁵ Musa Çadırcı, *a.g.e.* s.218-230.

¹⁶ BOA, *İrâde Meclis-i Vâlâ*, No: 5457, Ayrıca bkz. *Ek II*.

oldukları nüfuz ve güçlerini seferber ettiklerini varsayabiliriz. Çünkü bu şekilde sahip oldukları nüfuzu resmî bir memuriyet olan meclis üyeliği ile birleştirerek çıkarlarını gerçekleştirecek daha uygun ortama kavuşuyorlardı. Özellikle devlete ait gelirlerin iltizam ihalelerine müdahale imkanlarını buluyorlar ve güçlü konumlarıyla devlet tarafından kendilerine verilen bazı görevleri kolayca yerine getirerek merkezî idarenin dahi gözüne girmeyi başarabiliyorlardı. Mesala geçmişte karıştığı usulsüzlüklere rağmen Hacı Nuh Ağa, Hüdavendigâr Eyaletinde bulunan Redif askerlerini başarıyla İstanbul'a sevk etmesi karşılığında kapıcıbaşı olan rütbesinin Padişah iradesiyle "*Istabl-ı Amire Müdürlüğüne*" yükseltilmesi gibi ödüllere layık görülebilmekteydi¹⁷. Tahir Ağa, tekrar atandığı 1850 senesinden Mutasarrıf olduğu 1861 tarihine kadar Bursa Eyalet Meclisi'ndeki üyeliğini devam ettirmiştir. Bu onbir senelik süre zarfında gerek kendisinin gerekse müttefiki olan Hacı Nuh Ağa'nın, meclis üyelikleri sırasında iltizam almak, diğer mültezimlere kefil olmak gibi para ilişkilerine girdiklerine dair örnekler mevcuttur¹⁸. Kendilerinin, üyelikten atıldıktan sonra neden tekrar Meclise girmek için mücadele ettikleri bu örneklerden daha da iyi anlaşılabilir. Çünkü üye olarak Eyalet Meclisi'nde bulunmak, bunlara, her türlü iltizam ihalelerine müdahale etmek imkanını sağlamaktaydı. Buna göre meclis üyesi olduklarında, resmî bir görevde bulunmanın ve devlet işlerinde söz sahibi olmanın kendi servet ve nüfuzlarını arttırmada ayrıcalıklı bir durum yarattığını varsayabiliriz. Zaten Tahir Ağa bu ayrıcalığından sonuna kadar yararlanmış ve yukarıda da ortaya koyduğumuz gibi karıştığı yolsuzluklara rağmen memurluk silkinde yükselişini sürdürerek Hüdavendigâr Mutasarrıflığı'na kadar yükselbilmiştir.

1861 senesi içinde "paşalık" rütbesine terfi ettirilerek mutasarrıf tayin edilen Tahir Ağa, bu görevini altı ay kadar ifa ettikten sonra yerini Nevres Paşa'ya bırakmış ve muhtemelen bundan sonra ilerlemiş yaşının da etkisiyle Bursa'nın "*handânından*" olarak sivil yaşama dönmüş ve 1871 tarihinden önce vefat etmiştir¹⁹.

¹⁷ BOA, *İrade Dahiliye*, No: 18.908, 24 Şaban 1270 (22 Mayıs 1854) tarihli irade.

¹⁸ Hüdavendigâr Sancağı rüsûmâtının 1270 senesine mahsuben mahallinde yapılan ihale sonucu meclis üyesi Hacı Nuh Ağa'ya der-uhde edilmesi ve bunun tasdiki hakkında bkz. BOA, *İrade Meclis-i Vâlâ*, No:12.314, 05 Recep 1270 (03 Nisan 1854) tarihli irade; Avrupa tüccarlarından Beyleroğlu Agop'un, Hüdavendigâr Sancağı aşar bedelinden dolayı meclis azası Tahir Ağa'nın kefaletiyle Hacı Necipzâde Tevfik Bey'de olan alacağının tahsili için bkz. BOA, *Sadaret, Mektubî Kalemi, Deavî*, 172/76, Hüdavendigâr Eyaleti Mutasarrıfına sadareten yazılmış 29 Rebiyülevvel 1277 (15 Ekim 1860) tarihli şukka; Hüdavendigâr Sancağı rüsûmâtı eski mültezimi Hasan Tahsin Efendi'nin Bursa Meclisi azası Tahir Ağa'daki 110 bin kuruş alacağının tahsili için bkz. BOA, *Sadaret, Mektubî Kalemi, Umûm Vilâyât*, 441/53, Hüdavendigâr Mutasarrıfı'na gönderilmiş 27 Cemeziyülevvel 1277 (11 Aralık 1860) tarihli şukka.

¹⁹ Bkz. 11 nolu dipnot. Kendisinin Müttefiki olan Hacı Nuh Ağa'nın bundan sonraki akibeti hakkında bilgi sağlayacak bir belgeye rastlanılmamıştır. Muhtemelen Meclisteki görevine bir

Sonuç

Osmanlı taşra idari yapısında Tanzimat döneminden itibaren yeni bir anlayış ve program doğrultusunda reformlar yapılmış ve oluşturulan yeni kurumlarla, Avrupa tarzı bir idarî yapı İmparatorluk bünyesine yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu çabalar ile ülkede idarî ve malî merkezîyetçiliğin sağlanması, en temel öncelik olarak görülmüştür. 19. Yüzyıl boyunca eyalet yönetiminde oluşturulan her yeni kurum ve memurîyet; ülke içinde yapılan bütün idarî, malî ve askerî düzenlemeler bu öncelik doğrultusunda değerlendirilmelidir.

Bunun yanında devlet, söz konusu öncelik doğrultusunda ülke yönetiminde gerçekleştirdiği reformlarda tam anlamıyla başarılı olamamıştır. Devrin politik ortamından kaynaklanan dış etkilerin ve sosyal-etnik unsurların belirleyici olduğu Balkan ve Arap topraklarını bir yana bırakırsak, nisbi olarak merkeze daha bağımlı ve homojen yapıdaki Anadolu'da bile, 19 Yüzyıl boyunca bu başarısızlık gözlemlenebilmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında devletin içinde bulunduğu siyasî, malî ve ekonomik zor şartların önemli bir etkisi olmuştur. Fakat diğer bir etken olarak, Anadolu ve Rumeli'nin kent ve kasabalarında bulunan ve tarihsel bir geçmişe sahip olan yerel hakim unsurları, yani yerel eşrafı da göz önüne almak gerekmektedir. Tanzimat öncesi dönemde halk ile devlet arasında aracı bir konum üstlenerek bazı resmî görevler de edinen bu zümrenin mensupları, Tanzimat sonrasında yerel yönetimde oluşturulan yeni kurumlara dahil olmuşlardır. Yönetim merkezi olan şehirlerde ve kazalarda oluşturulan yerel meclislere üye olarak girmişler ve bu meclisler vasıtasıyla 19. Yüzyıl boyunca yerel yönetimde söz sahibi olmuşlardır.

Tanzimat reformlarının yerel yönetim alanında uygulanması sırasında eşrafın yer aldığı konum, belgeleriyle birlikte ortaya koyduğumuz Tahir Ağa örneğinde daha açık bir şekilde görülmektedir. Kendisi, Bursa'nın ileri gelenlerinden olarak şehirde oluşturulan ilk meclise üye olarak girmiş ve karıştığı yolsuzluklara ve aldığı sürgün cezasına rağmen tarihsel gelişimi içinde şekil ve görevleri değişen meclislerde üye olarak bulunabilmeyi başarabilmiştir. Bu sırada meclis üyeliğinden elde ettiği imkanlar sayesinde şehirdeki servet ve nüfuzu artmış ve bununla doğru orantılı olarak resmî statüsü de yükselmiştir. Ya da bunun tam tersi olarak üyelikten sağladığı imkanlarla resmî statüsünü yükselttiği ve bu statüsüyle servet ve nüfuzunu

---

süre devam etmiş ve vefatı sonucu görevi son bulmuş olmalıdır. Çünkü gerek Tahir Ağa'yı, gerekse Nuh Ağa'yı, ilk Muhassıllık Meclisi'nin Bursa'da ihdasından, yani 1840 tarihinden beri devamlı meclis üyeleri arasında görmekteyiz. Buna göre Tahir Ağa'nın mutasarrıflığı elde ettiği 1861'de yaşının hayli ilerlemiş olduğunu çıkarabiliriz. Aynı çıkarım Nuh Ağa içinde kolayca yapılabilir. Ayrıca H.1288 tarihini içeren Hüdavendigâr Salnamesinde, Hacı Nuh Ağa'nın ismi ne "*Vilâyet İdâre Meclisi*", ne de "*Livâ İdâre Meclisi*" içindeki yerel üyeler arasında geçmemektedir. Bunun için bkz. *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, H.1288(1871), s. 44 ve 48.*

arttırdığını varsayabiliriz. Fakat her iki durumda, Tahir Ağa'nın ortaya koyduğumuz olumsuz konumu açıktır. Yükseltmeyi başardığı resmî statüsü, en sonunda kendisine "paşalık" rütbesi verilerek Hüdavendigâr Eyaleti Mutasarrıflığı'ya tayin edilmesini sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivi

Ayniyat Defterleri, No: 400, 636

Cevdet Maliye Tasnifi, No:23.145

İrâde Dahiliye Tasnifi, No: 18.908

İrâde Meclis-i Vâlâ Tasnifi, No: 62, 128, 193, 248, 5457, 12.314

Sadaret, Mektubî Kalemi, Deavî Tasnifi, 172/76

Sadaret, Mektubî Kalemi, Umûm Vilâyât, 441/53

Sadâret, Mektûbî Kalemi, Umûm Vilâyât, 520/35

Gazete ve Salnameler

Takvim-i Vekayi, Defa 255, 257

Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, H.1288(1871)

Kitap ve Makaleler

Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavâidi*, II. Kısım, İstanbul 1330

Çadırcı, Musa, "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)" *Belleten LIII/206 (1989)*, s.237-257

Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK. Ankara 1997

Çakır, Coşkun, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 2001

Kaynar, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, TTK. Ankara 1991

Ortaylı, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri(1840-1880)*, TTK Ankara 2000

I. Ek

Seniyyü'l-hümâ, kerîmü'ş-şîmâ, devletlü, 'inâyetlü, 'âtuftelü, übbehetlü Efendim Hazretleri,

Mudanya kazası ahâlisiyle sâbık voyvodaları Mehmed Tâhir Ağa'nın rü'yet-i muhâsebelerine dâir mukaddem ve mu'ahhar cânib-i nezâret-i maliyeden takdîm olunan takrîrler ile bir kıt'a Meclis-i Muhâsebe mazbatası Meclis-i Âhkâm-ı 'Adliye'ye i'tâ olunmuş olduğundan ol bâbda Meclis-i Vâlâ-yı mezkûr tarafından kaleme alınan mazbata işbu Zilhiccetü'ş-şerîfenin sekizinci Pazar günü Meclis-i 'Umûmî'de lede'l-kirâat ahâli-i merkûme ile voyvoda-i mûmâ-ileyhin sinîn-i ma'lûme muhâsabeleri bundan âkdem Bursa meclisinde bi'r-rü'yet mûmâ-ileyhin fakat yediyüz bu kadar kuruş zimmeti tebeyyün ederek ahâli-i merkûmenin iddi'âları vâhî ve ba'zı desîse ve vesîle ile bir takım mukannenâtı istirdâd ve tahsîs kılınacak verginin tenzîl ve tahfîfini istirhâm edecekleri bedîhî idüğü meclis-i mezkûr tarafından bâ-mazbata inhâ ve ahâli-i merkûmenin içlerinden bâdî-i fesâd olanlarının te'dîb ve terbiyeleri lâzım geleceği dahi iş'âr ve inbâ olunmuş ve bunun üzerine icâbının müzâkeresi der-dest bulunmuş iken mu'ahharen muhâsebe-i mezkûre çend nefer ahâli ve voyvoda-i mûmâ-ileyh hâzır olduğu hâlde meclis-i muhâsebede tekrâr rü'yet olunduk da voyvoda-i mûmâ-ileyhin tahsîl ve tevzî' olunmak üzere ikrâr ve i'tirâf eylediği mebâliğin yekûnu iki yük seksendört bin bu kadar kuruşa bâliğ olarak mahallerinden tahsîl ve tesvîyesi lâzım gelmiş ve mûmâ-ileyhin yediyüz bu kadar kuruştan başka zimmeti zuhûr etmediğine şâhâdet olunduğu hâlde şimdi kendüsü mezâlim-i sâbikasından dolayı elli bin kuruş i'tâsına izhâr-ı rızâ ve muvâfakat etmesi cây-ı dikkat olarak ahâli-i merkûme ez-her cihet haklı görünmüş olduğundan iddi'âlarının vâhî sûretine konulması Bursa meclisinin 'adem-i dikkatine ve mûmâ-ileyh â'zâ-yı meclisten olmasıyla bu sûret kendüyü bir nev' himâyet ve sahâbete mahmûl olduğuna binâen zikr olunan mazbatalarda muharrer muhâsebe maddesinin icrâsıyla beraber karâr-ı Meclis-i 'Âlî ber-vech-i tafsîl Bursa meclisine iş'âr ve ol bâbda ma'rız-ı tevbîhde kelîmât-ı icâbîye derc ü izbâr olunması tensîb olunmuş ve sâlifü'z-zikr mazbatalarla evrâk-ı sâire manzûr-ı mu'âllâ-mevfûr-ı hazret-i şâhâne buyurulmak üzere irsâl-ı sûy-ı vâlâ-yı müşîrleri kılınmış olmağla husûsât-ı merkûmenin ber-vech-i meşrûh icrâ-yı iktizâları muvâfık-ı irâde-i senîye-i cenâb-ı mülûkâne buyurulur ise iş'ârı menût-ı himmet-i behîyeleridir Efendim.

II. Ek

'Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Meclis-i Vâlâ'dan kaleme alunup melfûf mazbata ile berâber manzûr-âli-i cenâb-ı cihân-bânî buyurulmak için takdîm kılınan mazbata me'âlinden müstefâd olduğu vechle Hüdâvendigâr Meclis-i Kebîri mesâlihinin kesreti ve Bursa hândânından kapucubaşı Hâcî Nûh Ağa ile Tâhir Ağa'nın ma'lûmât ashâbından bulunması cihetiyle mahallinden inhâ olunduğu vechle meclis-i mezkûr â'zâlığına me'mûriyetleri tezekkür olunmuş ise de ol bâbda her ne vechle emr ü fermân-ı isâbet-beyân-ı hazret-i şehinşâhî müta'allik ve şeref-sudûr buyurulur ise icrâ-yı mantûk-ı celîline mübâderet olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı Efendim.

13 Zilkâde 1266 (20 Eylül 1850)

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Zîver-i enâmîl-i ibcâl olan işbu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîleriyle zikr olunan mazbatalar manzûr-ı şevket-mevfûr-ı hazret-i şâhâne buyurulmuş ve tezekkür ve istîzân buyurulduğu üzere ağa-yı mûmâ-ileyhimânın mezkûr meclis-i kebîr â'zâlığına me'mûriyetleri müte'allik ve şeref-sudûr buyurulan emr ü fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkâne muktezâ-yı mu'allâ-inhâsından bulunmuş ve mârû'l-beyân mazbatalar yine sûy-ı sâmi-i âsafânelerine irsâl ve tesyîr kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i menhü'l-emrindir.

15 Zilkâde 1266 (22 Eylül 1850)

